

*Музика О. Я.,
ст. викладач кафедри образотворчого мистецтва
та мистецької педагогіки УДПУ імені Павла Тичини, канд. пед. наук*

РОЛЬ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

***Анотація.** Метою статті є аналіз методичних принципів викладання фахових дисциплін видатними художниками-педагогами; висвітлення ролі цих дисциплін у професійній підготовці та особистісному становленні майбутніх учителів образотворчого мистецтва, їхній творчій самореалізації.*

***Ключові слова:** фахові дисципліни, професійна підготовка, особистісне становлення, методичні принципи, майбутні вчителі образотворчого мистецтва, художньо-педагогічна діяльність, творча самореалізація.*

***Постановка проблеми.** Одним із стратегічних завдань сучасної художньо-педагогічної освіти у вищих навчальних закладах є підготовка такого вчителя образотворчого мистецтва, який повинен не тільки володіти вміннями і навичками реалістичного зображення дійсності, але й глибоко розуміти, відчувати сутність мистецтва, бути творчим і активним у всіх життєвих ситуаціях, а головне – передати свої знання й уміння дітям, збудити в них потяг до прекрасного, зробити все необхідне для того, щоб творчість стала для них життєво важливою і необхідною.*

Наразі постає проблема удосконалення навчально-виховного процесу, пошуку інноваційних підходів до викладання фахових дисциплін, які є основою професійної підготовки та становлення особистості художника-педагога. Безумовно, оновлення мистецької освіти має ґрунтуватися на кращих традиціях і досягненнях вітчизняної та світової педагогічної науки і практики.

***Аналіз останніх досліджень.** Проблемі професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва присвячено праці Є. Антоновича, О. Кайдановської, М. Пічура, О. Смірної, М. Стась, Т. Стрітьєвич, Т. Штикало, В. Щербини та ін. У них порушено окремі*

питання реалізації творчого потенціалу, формування художньо-педагогічної компетенції, розкриття різносторонніх здібностей студентів у навчально-виховному процесі. Однак роль фахових дисциплін у становленні майбутнього художника-педагога висвітлена не достатньо.

Формулювання цілей статті. Для вирішення проблеми пошуку інноваційних підходів до викладання фахових дисциплін образотворчого циклу необхідне ґрунтовне вивчення і осмислення спадщини видатних художників-педагогів, систематизація їхніх методів та рекомендацій, адже класична художня освіта побудована саме на такій основі.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи особливості професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін В. Орлов вважає, що «професійне становлення – це процес виключно індивідуалізований і вимагає створення певних умов, відповідних методик, особистісно орієнтованих педагогічних технологій» [5, 38]. Також дослідник переконаний, що «поза професійним художньо-педагогічним досвідом професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін не відбувається» [5, 46]. Ми цілком погоджуємося з такою думкою автора, як і з тим, що такого досвіду студент набуває у процесі навчання і творчої діяльності.

Зважаючи на це, роль базових фахових дисциплін, до яких відносять рисунок, живопис, композицію, є визначальною у професійній підготовці сучасного вчителя образотворчого мистецтва. Тому вони потребують особливої уваги і відношення як студента, так і викладача.

Зміст означених дисциплін спрямований на підвищення рівня художньо-естетичної культури студентів, оволодіння образотворчою грамотою та основами художнього відображення дійсності, засобами створення виразної композиції, засвоєння теоретичних знань і практичних умінь роботи з різними художніми матеріалами, розширення можливостей для їхньої творчої самореалізації та підготовку до самостійної художньо-педагогічної діяльності.

Система професійної художньої освіти почала розвиватися у часи

Просвітництва (XVII-XVIII ст.), коли відкриваються державні й приватні художні Академії, зароджується академічний живопис. Одночасно в багатьох європейських країнах художники-педагоги працювали над проблемами підвищення ефективності методів навчання живопису, рисунка, композиції, обмінюючись досвідом.

Художники й учені епохи Відродження створили класичну систему художньої освіти, комплекс наук, обов'язкових для художника: анатомія; перспектива; теорія архітектури, скульптури, живопису. До теорії живопису зараховували вчення про рисунок, пропорції, ракурси, колір, фарби, світлотіні, техніку живопису, а також естетику образотворчого мистецтва. До нашого часу праці відомих учених Відродження Л. Альберті, Ченніно Ченніні, Леонардо да Вінчі, А. Дюрера, Д. Вазарі вважаються класикою.

Досвід художньої освіти свідчить про те, що на початковому етапі навчання необхідно перш за все дати ґрунтовну підготовку з рисунка. Лише у такому випадку процес подальшого навчання буде проходити успішно.

Рисунок як вид графіки займає особливе місце у світі образотворчого мистецтва, адже рисунок – структурна основа будь-якого зображення: графічного, живописного, скульптурного, декоративного, засіб пізнання і вивчення дійсності [7, 13].

У XVII ст. з появою художніх академій рисунок стає самостійним навчальним предметом, який має першочергове значення в художній освіті. З кінця XIX ст., поряд з розробкою теоретичних положень навчального рисунка, стали приділяти увагу методам викладання, питанням методики організації навчального процесу, тобто, суто педагогічним проблемам. Неоціненний вклад у подальший розвиток теорії й методики викладання малювання внесли відомі художники-педагоги П. Чистяков, Д. Кардовський.

Рисунок особливо необхідний художнику-педагогу як ефективний засіб наочного навчання. Адже з допомогою рисунка педагог може показати учням закономірності побудови форми предмета, методичну послідовність зображення, виражальні можливості різних художніх матеріалів при передачі

фактури і матеріальності предметів. Навчальний рисунок, до якого відносять рисунок з природи, з пам'яті і за уявою, складає основу як художньої, так і художньо-педагогічної освіти, готує студентів до самостійної роботи.

Курс рисунка в навчальних художніх і художньо-педагогічних закладах побудований у відповідності до одного із важливих принципів дидактики: здійснювати навчання, починаючи з розв'язання менш складних завдань, поступово переходячи до складніших. При цьому студенти повинні чітко знати завдання і методи їх виконання, розуміти, в чому полягають творчі аспекти роботи. Заняття рисунком сприяють удосконаленню відчуття пропорцій, умінню цілісно бачити природу, оцінювати її особливості, виховують художній смак, формують образне бачення і розуміння дійсності, дають навички виразного трактування пластичної краси форми [6, 69].

Оволодіння правильними методами виконання рисунка, засвоєння різних графічних матеріалів, розвиток зорового сприйняття і професійно-художнього мислення, поглиблення знань, удосконалення виконавчих навичок малювання вимагають великої працездатності, зацікавленості, захоплення справою. Все це є передумовою успішної творчої діяльності [6, 67].

Під час малювання з природи студенти не лише спостерігають предмет, а й вивчають його характерні особливості, форму. Адже процес побудови реалістичного рисунка дуже складний, пов'язаний з перекладом мисленнєвого образу об'єкта в матеріальний, тобто, з перенесенням реального тривимірного вигляду предмета у проекційний на двовимірну площину аркуша паперу. Як говорили художники Відродження, малюють не руками, а головою.

Педагоги-художники наголошують, що для досягнення високих результатів з академічного рисунка, окрім вищеназваних якостей, також важливими є спостережливість, уміння концентрувати увагу, активність, творчий підхід до роботи.

Рисунок тісно пов'язаний із живописом, адже, починаючи з

підготовчого начерку і закінчуючи останнім ударом пензля, художник увесь час має справу з рисунком, тобто з вивченням і розумінням форми [1, 20].

Термін «живопис» означає «писати життя», «писати живо», тобто переконливо відтворювати навколишню дійсність за допомогою фарб і визначається як один із «найважливіших видів образотворчого мистецтва, у якому завдання образного відображення, розуміння й пізнання явищ і предметів об'єктивної дійсності розв'язуються кольором, нероздільно пов'язаного з малюнком. Твори живопису створюються фарбами (олійними, водяними, восковими, клейовими та ін.), які наносяться на поверхню полотна, штукатурки, паперу, на керамічну поверхню тощо» [3, 42].

У теорії живопису й живописній практиці вивчаються, головним чином, художні, естетичні властивості кольору, закономірності створення колірної ладу, колориту твору, різні прийоми використання контрастів, співвідношення кольору з іншими компонентами художньої форми (лінія, пластика, світлотінь), роль кольору у композиції живописного твору [2, 16].

Особливо цінними є методи роботи таких видатних художників-педагогів минулого, як К. Брюллов, А. Ерделі, Д. Кардовський, К. Костанді, О. Мурашко, В. Перов, М. Самокиш, П. Чистяков, К. Юон та ін.

Так, в основу педагогічної системи П. Чистякова закладено такі художньо-педагогічні принципи: засвоєння основних методів і принципів зображення на площині тривимірної об'ємної форми з урахуванням особливостей сприйняття; наступність (приєднання середніх загально-професійних навчальних закладів до структури спеціальної художньої освіти); обов'язкове навчання у натурних класах; постійна зміна роботи над програмними завданнями з вивченням природи.

Вивчення колориту П. Чистяков уважав основою навчання живопису. Тому особливу увагу він приділяв розвитку в молодого художника вміння передавати індивідуальне сприйняття колориту природи, розуміння кольору не як статичного забарвлення предмета, а як руху кольору в картинній площині.

Методичні аспекти системи П. Чистякова ґрунтуються на таких

положеннях: 1) урахування здібностей і обдарованості кожного, тобто, індивідуальності; 2) усвідомленість навчання (розуміння вимог до справи, кінцевої мети); 3) творче зростання залежить від визначеної послідовності завдань і всього навчання (нове завдання слід розпочинати лише тоді, коли виконано і засвоєно попереднє); 4) система майстерень (кожен педагог повинен мати свою майстерню, у якій він спілкується зі своїми учнями); 5) вся освіта повинна будуватися на законах двох наук – анатомії й перспективи; 6) постановка зору (уміння правильно бачити); 7) метод узагальнення, бачення великої форми («працюючи над дрібницями – бачити загальне», не втрачати загальне) [4, 56–82].

Педагогічна система учня П. Чистякова – Д. Кардовського – побудована за принципами: чітко продумані професійні завдання, з точними і зрозумілими вказівками; відвідування музеїв і приватних зібрань картин, які не завжди доступні для загального огляду; чергування практичних занять із бесідами, метою яких є підвищення загальнокультурного рівня студентів; чітко продумана система завдань, які послідовно ускладнюються, з метою пояснення «законів» професійної майстерності; підтримання дисципліни у майстерні, чіткий розпорядок дня; підпорядкування повсякденних дрібниць загальному правилу, що сприяє продуктивності роботи; спільне обговорення результатів роботи; щире ставлення до студентів, зацікавленість у їхніх успіхах та активна участь у творчих починаннях.

В історії становлення української художньої освіти особливе значення має рисувальна школа М. Мурашка, заснована у 1875 році. На її базі в 1901 р. було засновано художнє училище, пізніше – художній інститут, потім – Національну академію образотворчого мистецтва та архітектури. Серед учнів М. Мурашка були І. Їжакевич, Ф. Красицький, К. Малевич, М. Пимоненко, В. Серов, Г. Світлицький та О. Мурашко, який восени 1913 р. відкрив свою студію, що стало помітним явищем у художньому житті Києва.

У «рисувальних класах», якими керував художник О. Мурашко, було проголошено нову вільну й творчу програму, яка базувалася на ґрунті

суворої, ретельно продуманої системи, що давала серйозні основи майстерності [8, 198–199].

Головним завданням художньої педагогіки О. Мурашко вважав виховання творчих індивідуальностей, розвиток живописних обдарувань, підвищення майстерності майбутніх художників. Знання природи і її реальних пластичних форм були для художника незаперечними цінностями. Він підкреслював, що саме природа є «головним учителем» і її треба серйозно і допитливо вивчати. З цього приводу О. Мурашко наголошував: «Будьте в мистецтві, як діти, – щирими і безпосередніми» [8, 201].

Теорію і практику української мистецької освіти також збагатили своїми напрацюваннями такі відомі художники-педагоги, як Й. Бокшай, М. Бойчук, О. Лопухов, М. Самокиш. І. Труш, О. Шовкуненко та ін.

Навчальна дисципліна «Живопис» розкриває перед студентами принципи побудови реалістичного зображення кольором на площині, формує «проективне мислення». Тому метою усіх постановок в академічному живопису (натюрморт, інтер'єр, голова людини, фігура) є не вивчення засобів зображення, а оволодіння системою побудови художньої форми. Класичними принципами навчання живопису є принцип «від загального до часткового і від часткового до загального» в кожному завданні, а також принцип збереження послідовності стадій навчання в академічному курсі (вияв кольору – вияв форми кольором – вияв кольором об'єму – вияв кольором простору) [2, 5–6].

На заняттях з усіх фахових дисциплін, у тому числі й живопису та рисунка, студенти постійно звертаються до *основ композиції*, які є умовою гармонійного зображення навколишньої дійсності на зображальній площині. Знання основних законів композиції, а також здібності, опановані та закріплені у процесі набуття практичних навичок, необхідні у роботі вчителя, процесі естетичного виховання дітей і розвитку їхніх творчих здібностей.

Композиція (від лат. *compositio*) означає сполучення, складення, з'єднання частин, приведення їх до порядку; найважливіший, організуючий

компонент художньої форми, який надає твору єдності й цілісності, підпорядковуючи його елементи один одному і загальному [2, 40].

Однією з найбільш ранніх методичних праць, у яких розглядалося питання композиції в образотворчому мистецтві, є книга американського художника-педагога А. Доу «Композиція», яка вийшла у 1898 році, де описуються методичні прийоми компоновки навчально-творчих робіт.

У трактатах, листах, записках, спогадах, щоденниках багатьох відомих художників містяться цінні думки про композицію, її роль у творчості. Великий вклад у розвиток теорії і практики композиції внесли видатні художники і педагоги П. Чистяков, І. Рєпін, Д. Кардовський, В. Суриков, В. Фаворський, К. Юон, Є. Кібрик, Ф. Решетніков, Д. Шмарінов та ін.

Курс композиції включений до навчальних планів підготовки фахівців усіх художніх та художньо-педагогічних спеціальностей. Як навчальний предмет, композиція з'явилася значно пізніше за рисунок і живопис. Художники-педагоги вважали, що головне їхнє завдання – навчити малювати і писати фарбами. Адже процес створення картини дуже складний, це свого роду творчий феномен, який складно аналізувати і вивчати, тому що тут важливу роль відіграє інтуїція.

Як вважає Є. Шорохов, курс композиції має першочергове значення у розвитку творчих здібностей, образного мислення, творчої уяви, при підготовці студентів до самостійної творчої та педагогічної роботи. Він органічно взаємопов'язаний з такими навчальними предметами, як рисунок, живопис, скульптура, графіка, декоративно-прикладне мистецтво, адже, створюючи композицію, художник оперує лінією, плямою, кольором, світлотінню, об'ємом та іншими художніми засобами, які виступають композиційними засобами і формами [9, 19].

На нашу думку, професійному і творчому становленню майбутніх учителів образотворчого мистецтва сприятиме: організоване систематичне навчання, побудоване з урахуванням основних принципів художньої освіти, активна участь у мистецьких подіях, організація творчих студентських

виставок, спілкування з творчими людьми, а також особистий приклад педагога.

Висновки. Вивчення теорії і практики фахових дисциплін дає змогу знаходити різноманітні підходи до розв'язання творчих завдань різної складності у навчальній діяльності, сприяє стимулюванню художньо-пізнавальних інтересів і потреб, розвитку інтелектуальних і образотворчих здібностей, духовно-ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування, самореалізації студентів, сприяє виробленню індивідуального професійного стилю роботи.

Результатом професійної підготовки є не лише грамотний фахівець, а й гармонійна, самоактуалізована особистість, яка вважає сенсом свого життя безперервну самореалізацію, самовдосконалення.

ДЖЕРЕЛА:

1. Беда Г. В. Живопись : учеб. для студентов пед. институтов по спец. № 2109 «Черчение, изобраз. искусство и труд» / Г. В. Беда. – М. : Просвещение, 1986. – 192 с. : ил.
2. Живопись : [учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений] / Н. Бесчастнов, В. Кулаков, И. Стор [и др.] – М. : ВЛАДОС, 2003. – 224 с.
3. Краткий словарь по эстетике : кн. для учителя / [под ред. М. Ф. Овсянникова]. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.
4. Молева Н. П. П. Чистяков: теоретик и педагог / Н. Молева, Э. Белютин. – М. : Изд-во академии художеств СССР, 1953. – 235 с.
5. Орлов В. Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Орлов Валерій Федорович. – Київ, 2004. – 557 с.,
6. Ростовцев Н. Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием / Н. Н. Ростовцев, А. Е. Терентьев. – М. : Просвещение, 1987. – 176 с.
7. Сокольникова Н. М. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальной школе : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Н. М. Сокольникова. – 2 е изд., стереотип. – М. : Академия, 2003. – 368 с.
8. Членова Л. Олександр Мурашко : сторінки життя і творчості / Л. Членова. – Хмельницький : Галерея ; К. : Артанія Нова, 2005. – 256 с.

9. Шорохов Е. В. Композиция : [учеб. для студентов худож.-граф. пед. ин-тов.] / Е. В. Шорохов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 207 с.

***Аннотация.** Целью статьи является анализ методических принципов преподавания специальных дисциплин выдающимися художниками-педагогами; осмысление роли этих дисциплин в профессиональной подготовке и личностном становлении будущих учителей изобразительного искусства, их творческой самореализации.*

***Ключевые слова:** специальные дисциплины, профессиональная подготовка, личностное становление, методические принципы, будущие учителя изобразительного искусства, художественно-педагогическая деятельность, творческая самореализация.*

***Annotation.** The purpose of the article is reporting the problem of developing potential of professional disciplines in the process of professional training of future teachers of fine arts, their value in the upcoming art-pedagogical activity, creative development and fulfillment.*

***Keywords:** professional discipline, developing potential, professional training, future teachers of fine art, art-pedagogical activity, creative self-realization.*